

YU ISSN 0027-8084
UKD 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXII/3—4

**БЕОГРАД
1998**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXII (нова серија)

Св. 3–4 (1998)

САДРЖАЈ

О реченицама типа <i>КО ТО КАЖЕ / КО ДА ТО КАЖЕ</i> (МИЛКА ИВИЋ)	131
О критеријумима за семантичко нормирање речи (ИВАН КЛАЈН)	134
Неке специфичности отворене и затворене класе речи (ЗОРКА КАШИЋ)	188
О значењу српског глаголског префикса <i>-раз</i> (когнитивнолингвистички приступ) (ДУШКА КЛИКОВАЦ)	153
Значење речи <i>дух</i> и <i>душа</i> у савременом српском језику (СТАНА РИСТИЋ)	168
Суфикс <i>-чија/-чија</i> у српском књижевном језику (стилско–семантички аспект) (ПРВОСЛАВ РАДИЋ)	179
Континуанте глагола <i>*duti</i> (ЗВЕЗДАНА ПАВЛОВИЋ)	192
О једном примеру семантичке диференцијације међу синонимима (<i>хлеб–крух</i>) (МИЛАН ДРАГИЧЕВИЋ)	198
Основне лексеме родбинског сродства у „Српским народним загонеткама“ Стојана Новаковића (САВА АНЂЕЛКОВИЋ)	201
Из језика „Сеоба“ Милоша Црњанског (1) (ЖИВОЈИН СТАНОЈЧИЋ)	218
Богатство боја у писаној речи Десанке Максимовић (АСИМ ПЕЦО)	226
Поетска функција језика (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	240
Књижевни и/или стандардни језик (прилог појмовно–терминолошком разграничењу) (МИЛАН ШИПКА)	250
Промена основне фреквенције у двосложним речима са дугосилазним акцентом (МИРЈАНА СОКОЛОВИЋ)	259
Прикази и критике	
Српски језик на крају века (ПАВЛЕ ИВИЋ, СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ, СВЕТОЗАР СТИЈОВИЋ)	271
Даринка Гортан-Премк, О полисемији и организацији лексичког система у српскоме језику (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	280
Лингвистички ентузијазам (Владимир Недељковић, Језички тренутак) (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	283
Јован Ајдуковић, Русизми у српскохрватским речницама: принципи адаптације, речник (МИЛЕНА СТОЈАНОВИЋ)	289
Хроника	
Документи Одбора за стандардизацију српског језика	293
In memoriam	
Др Петар Ђукановић (31. III 1949 — 24. XI 1998)	301

АСИМ ПЕЦО
(Београд)

БОГАТСТВО БОЈА У ПИСАНОЈ РЕЧИ ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ

У овом раду даје се преглед лексичких јединица којима песпикиња Десанка Максимовић именује боје различитих предмета или лица. Уз то се указује и на проблеме везане за ову особину света који нас окружује, као и на боје које нам нуди Вуков Рјечник из 1852.

1. Ако постоји иједна особина која је, на извешан начин, заједничка свему што постоји на Земљи, тј. која је заједничка свему живом и неживом на Земљи, то је обојеност, постојање неке боје. Све што нас окружује има неку боју и, што је, такође, вредно истаћи, не постоје ни два људска бића, ни две животиње или два предмета који имају у потпуности исте колористичке особине, који су у потпуности исте боје. Не тако давно, управо 1995. године академик Милка Ивић, у књизи: *О зеленом коњу* (Слогограф, Београд 1995), посветила је неколика своја рада проблему боја; неки од тих радова објављени су раније у стручним часописима (уп. *О разликовању људи по боји*, Јужнослов. филолог, књ. XLIX, 1993). Ту се указује како на ширину проблема разликовања људи по боји, тако и на постојаност великог броја нијанси између једне и друге боје. Наводим само један детаљ из те проблематике: „Бело’ и ’црно’ се перцептивно и психолошки доживљавају као два међусобно супротстављена екстрема у низу постојећих колористичких датости, а индивидуалитети ових су устројени и по критерију растуће/оппадајуће светлине, односно тамноће, тако да се на апсолутном крају нарастајућег светлог налази ’бело’, а на апсолутном крају нарастајућег тамног — ’црно’“ (стр. 15). Дакле, одређивање нечега постојећим нашим називима за боје: *бело*, *црно* и сл. заснива се на констатацији да је у питању преовладавање одређеног квалитета који својим квантитетом даје утисак боје садржане у томе квалитету. Ови радови проф. Милке Ивић отворили су, несумњиво, ново поглавље у нашој лексикографији, скренули су пажњу на проблем боја у нашем језику. Управо, то је и повод да укажем на богатство боја у писаној речи Десанке Максимовић.

А да је овај проблем, проблем боја, вечита тема и наше говорне и наше писане речи, то не треба ни доказивати. Указујем овде на оно што нам, о томе проблему, пружа Филип Давид у своме роману: *Ходочасници неба и земље* (Просвета, Београд 1995). Ту читамо и следеће редове:

— Мој отац и отац мога оца часно су стекли свој иметак на дугим путовањима, по далеким земљама, где владају другачији обичаји и говоре се нама непознати језици. Обишли су све земље на црној, плавој, белој и црвеној страни света, како се то каже. Монголи, па и Турци и у наше време означавају стране света бојама. У старој Кини био је обичај да се народима дају одређене боје, као обележје или особина; тамо су се и реке, области и војске распознавале по бојама. То је израз једног старог принципа који потиче из давних, магијских времена. И небески свод и подела света означени су према бојама. То су прихватили многи народи. Море којим сада плове Турци зову Ак Денизи или Бело море, што заправо значи Западно море, јер је западно од Мале Азије“ (стр. 22–23).

И у нашем језику одређене боје, као саставни делови атрибутских синтагми, прате многе топониме, уп. *Црна Гора*, *Бијело Поље*, *Црна река*, *Бели њош* и сл. А такве одредбе редовни су пратиоци одређених временских периода: *бели дан*, *црна ноћ*, *румено јујиро*. А шта је ту битно за овакву детерминацију одређених појмова? Свакако, преовладавање једнога од квалитета који се, како констатује академик Милка Ивић, налазе „на апсолутном крају“ одређеног квалитета. Према томе, *бели данак* је дан који карактерише осветљеност, осунчаност и видљивост. Насупрот томе *црну ноћ* карактеришу квалитети који се налазе на супротном крају одређеног квалитета, тј. мрачност, одсуство сунчане светлости и невидљивост.

У вези са целом овом проблематиком поставља се, начелно, питање: Колико има боја? Ако је тачно да све на Земљи има одређену колористичку специфичност, одређену посебност исказану управо у његовој обојености, тај број би морао бити доста велик. Јер, несумњиво је, између двају колористичких екстрема, између појма *бело*, који се налази на апсолутном крају квалитативних одредби исказаних овим придевом, и појма *црно*, који се налази на апсолутном крају супротног квалитета, тј. који се налази на апсолутном крају исказаним придевом *црн*, постоји безброј прелазних нијанси које ми нисмо у стању, својим органима вида, да уочимо, нити за то постоје лексеме које ће све те изнијансираности у потпуности тачно именовати. А када је у питању постојање основних боја, ја овде указујем на констатацију коју, у вези са тим, налазимо у Ларусовом речнику. Под одредницом *Prisme* ту се констатује следеће: „Pour obtenir la décomposition de la lumière, on dispose *horizontalement*, dans la chambre noire, le prisme ... qui reçoit un faisceau de lumière solaire. Cette lumière, après s' être réfractée dans le prisme forme sur un écran placé à une certaine distance une image ... oblongue et colorée des belle nuances de l' arc-en-ciel. Cette image (*spectre solaire*) comprend sept couleurs principales, disposées dans l'ordre suivant: *violet, indigo, bleu, vert, jaune, orange, rouge*“ (стр. 821). То су, дакле, основне боје сунчевог спектра, а прелази из једне боје у другу, односно, исказивање различитих прелазних квалитета, исказују се или комбинацијама ових боја или њиховим везивањем за одређене предмете (уп. *шамноћлав*; *белодан*, *белокости* и сл.). Наравно, живот је створио различите нијансе ових боја. а те

изнијансираности понекад се могу исказати одређеним лексемама, понекад оне остају без правог имена.

2. Шта је боја? Како тај појам објашњавају лексиколози?

У Вуковом рјечнику (II, 1852) s. v. боја налазимо: „*боја*, f. (pl. gen. *боја*) die Farbe, color“. У Речнику српскохрватског књижевног и народног језика, САНУ, II, Београд 1962, лексема *боја* овако се објашњава: „1. физ. *уџисак који на око чине свейлосни зраци одређених таласних дужина, било директни, било одбијени или пропуштени кроз њоједина тјела*“. Упућује се на маст, фарба. Под 7. ту се наводи и *обојеност коже као ознака људске расе*. А s.v. *маси*, у овом речнику, под 2.а. имамо: *боја људске коже, џуши, лица (или очију, косе, обрва и сл.); боја коња, коњске длаке*. У Речнику српскохрватског књижевног језика, двеју Матица, Нови Сад — Загреб 1967 s.v. *боја* читамо: „**боја** ж. тур. 1. физ. *уџисак који на око чине освейљени предметни (бело, црно, жуто итд.): свейла ~, тална ~, мирна ~, мртва ~, жива ~ и сл.*“ Ова објашњења, дата у Речнику САНУ и двеју Матица, идентична су објашњењу које за именицу COULEUR налазимо у Nouveau petit LAROUSSE illustré (181e Edition (x), Париз 1952. Ту налазимо: „Couleur n. f. (lat. color). Impression que fait sur l'oeil la lumière diffusée par les corps“ (стр. 245).

Прва констатација, у вези са именицом *боја*, јесте да је то наш турцизам/оријентализам. У турском језику имамо: *боуа*. Шкаљић (Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Свјетлост, Сарајево 1965) овај наш турцизам преводи са „*farba*“. Дакле, једна страна реч преводи се другом нашом туђицом. Друга констатација: наша изворна реч *маси* припада лексичком фонду „sveslav. i praslav.“ заједнице. Образована је „od mazati... *maz-ть са основим значењем („unguentum“ очувано и) *боја пути > боја уорце*“ (Skok, Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika, II, Загреб 1972, 383). Трећа констатација. Турцизам *боја* потиснуо је изворну нашу реч и наметнуо се на целом нашем језичком простору за одређивање појма који се у француском исказује речју *couleur*, у нем. речју *Farbe*.

3. У Вуковом речнику (Српски рјечник, у Бечу 1852, Нолит, Београд 1969) налазимо попис боја које су, у прошлом веку, биле заступљене у речнику „простога“ народа, тј. које су чиниле саставни део лексичког фонда најширих народних слојева. Овде се првенствено дају лексеме које имају основно значење боје, а ређе и они придеви који, поред осталих значења, могу указивати и на неку обојеност предмета уз који стоје, типа: *вишњева хаљина*, тј. *хаљина вишњева* боје. Вук нам даје ове примере за означавање боја:

- А: *абрашљив*, а, о vide пјегав (н.п. коњ испод репа);
авлајтан, *иша*, *ишо* vide алватан
аљ, adj. indecl. vide ружичаст;
аљаси, а, о, vide ружичаст;

а^{ла}и^ас^и, а, о, н. п. коњ, fruchsroth, rufus;
 а^лв^аи^ан, и^{на}, и^{но}, weit, bequem (von Kleidern), amplus, sf.
 авлатан;

- Б: б^аъ^ав, а, о, црне главе, н.п. во, коза, schwarzkopfig, capite nigro;
 б^аъ^ас^и, а, о, црне главе, н.п. во, коза, schwarzkopfig, capite nigro;
 б^ел, б^ела, м. (ист.) vide б^јел;
 б^ела, ф. adj. (ист.) vide би^јела (све одреднице са јатом у основи дају се под одредницом би^јел;
 би^јел, би^јела, ло... (јуж.) weiss, albus, све одреднице са том осномом дају се под овом одредницом,
 б^јел^ич^ас^и (б^јел^ич^ас^и), а, о, (јуж.) weisslich, albidus;
 б^јел^ич^ас^и, а, о, weisslich, sublbis, cf. суб^јел;
 бл^ед, бл^еда, до... (ист.) vide бли^јед (и друге речи те основе);
 бл^ид... исто;
 бл^иј^ед, бл^иј^еда, до... (јуж.) bleich, pallidus, и изведене речи;
 б^рѡ^ас^и, а, о, von der Farbe der Farberrothe, rubiaceus;
- В: в^едар, дра, дро, heiter, serenus;
 ви^иш^ика^си, а, о, weichelfarb, colorem habens cerasi aproniani;
 в^ра^н, в^ра^{на}, но, schwarz, ater;
- Г: г^арав, а, о, russig, fuliginosus;
 го^лу^бас^и, а, о, taubenfarbing, colore palumbis, columbinus;
 гр^аор^ас^и, а, о, н.п. кокош, очи, buntscheckig, varius;
- Д: д^орас^и, а, о, vide доратаст;
 д^ора^ис^и, а, о, н.п. коњ, ждријебе, кобила, braunlich, fascus;
- Ђ: ђ^ога^ис^и, а, о, н.п. коњ, Schiummela, equas albus;
- Ж: ж^уи, ж^уи^а, и^о... 1) gelb, flavus, gilvus. 2) жут посао, (scherzhaft), schlesht, vilis;
 ж^уи^кар^ас^и, а, о, (у Сријему) vide жу^икаст;
 ж^уи^кас^и, а, о, gelblich, subflavus;
- З: з^екас^и, а, о, н.п. во, сви^иче, у којег је длака као у зена,
 nasenfarbig, pilis leporinis;
 з^елен, з^елена, но... 1) grun, viridis. 2) grun, d.i. unreif, immaturus;
 млад и зелен, der Gelbschnabel, imberbis;
 з^елен^кас^и, а, о, grunlich, subviridis
 з^ла^ин, и^{на}, и^{но}... golden, aureus (када се мисли на боју);
- К: к^олас^и, а, о, шарен на кола, rundegefleckt, maculosus;
 к^рв^ав, а, о, blutig, cruentus;

- Л: *лїсастї, а, о, з. В. Pferd, das eine Blasse, hat, macula alba insignis;*
лўжан, а, о, aschig, cinerosus, cf. пепельав;
- Љ: *љўбичастї, а, о, veilchenblau, violaceus;*
- М: *моддар, дра, дро, blau, lividus;*
модрикастї, а, о, blaulich, sublividus, модрикасто платно,
ungebleichte Leinwand, linteum non insolatum;
мрѣ, а, о... schwarz, ater, cf. срн, вран;
мўргастї/мўрговастї, а, о, olivenfarbig, coloris amurcarii;
- П: *пёгав, а, о, (ист.) vide пјерав;*
пейёлав, а, о, mit Asche bestreut, cineribus conspersus;
пейёластї, а, о, aschenfarbig, cinericius;
пјёгив, а, о, (јуж.) 1) fleckig, maculosus. 2) sommerfleckig,
lenticulosus;
пјёгастї, а, о, vide пјерав;
плав, плавa, плаво... 1) blau, flavus, coeruleus. 2) blond, flavus;
плавейникастї, а, о, blaulich, subcaeruleus;
просед, а, о, (ист.) vide просјед;
просјед, а, о, der grau zu werden beginnt, subcanus;
- Р: *рић, рића, ђе... fuchsroth, rufus;*
рићастї, а, о, vide рић;
рўд, рўда, рўдо... rotlich, subruber, cf. црвенкаст, рић;
рўдастї, а, о, н.п. овца; dichtwollig, lanæ spissæ;
рўжичастї, а, о, rosenfarben, roseus;
рўјев, а, о, von руж (a s.v. руж: das Gelbholz, rhus cotynus Linn;
рўјно вино н. (ст.) gelblicher Wein, vinum fulvum;
румен, румёна, но..., roth, ruber, cf. руменит;
румёний, а, о, vide румен;
руменкастї, а, о, rothlich, subruber;
- С: *свётао, свётила, тло, (ист.) vide свијетао;*
свијётао, свијётла, свијётло, (јуж.) glanzend, fulgens;
сёд, сёда, до, (ист.) vide сијед;
сив, а, о, grau, canus;
сијед, сијёда, сијёдо... (јуж.) grau, canus;
синї, ња, ње, graulich, blau, coeruleus;
сјајан, сјајна, но... glanzend, fulgidus;
смёђ, а, о, brunett, subfuscus;
снёжан, а, о, vide, снёжан;
снёжан, а, о, 1) beschneit, nivibus plenus, н.п. ноге, дрво.
2) од снијера, н.п. грудa, Schnee=, nivalis;
срёбрн, а, о, silbern, argenteus;
сўр, сўра, ро... blass (von Farbe), coloris, pallidi;
- Т: *тшаман, мна, мно..., finster, obscurus(I);*

- Ц: *цвѣтасѣ*, а, о, (ист.) *vide* цвјетаст;
цвѣѣтасѣ, а, о, (јуж.) крава, *eine Blösse an der Stime habend*,
macula alba in fronte praeditus;
црвен, *црвѣна*, но..., *roth, ruber*;
црвенкасѣ, а, о, *rotlich, subruber*;
црн, *црна*, но..., *schwarz, niger, ater*;
црмѣурасѣ (*црнѣурасѣ*), а, о, *vide* црномањаст;
црнѣмањасѣ, а, о, *braunlichim Gisechte, fuscus*;
црњкасѣ, а, о, *schwarzlich, subniger*;
- Ч: *чађав*, а, о, *russig, fuliginosus*;
чапрнѣ, нѣ, нѣ, (ст.) *vide* црн;
- Ш: *шарен*, *шарѣна*, но... 1) *bunt, varius*. 2) који шара...,
шаркасѣ, а, о, *vide* шарен 2;
шарѣвиѣ, а, о, *vide* шарен;
шарѣмѣѣан, *ѣна*, *ѣно*, *vide* шарен.

Овде су, понављањем, првенствено дате одреднице које именују неку боју, ређе и они придеви који уз боју могу означаваги и још неку особину предмета уз који стоје. Тако, на пример, придеви *златан*, *лужан*, *снежан*, *сребрн/сребрен* немају особину означавања само боје предмета уз који стоје, него уз то, па и пре тога, и неку другу особину. Тако, рецимо, синтагма: *златно дете* означава вредносне квалитете детета, а синтагма *златно жито*, *златно класје* може да упућује и на боју жита или класја. Уколико у оваквим синтагмама треба да се означи боја, уз придев овога типа долази и одредница боја, уп. *Жито је златине боје*, вода је *сребрнасте/сребренасте боје*. Ако се колористичка посебност исказује придевом који има примарно то значење, боја је ту непотребна. Уп.: *жито је жуто*, *река је плава*.

Из овога прегледа боја, које нам нуди Вук у своме речнику, може се закључити да је њихов број, када су у питању основне боје, доста скроман, шест. То су ове боје: *бел/бијел*, *жути*, *зелен*, *плав*, *црвен*, *црн*. Остале боје су варијанте наведених, или су настале њиховим различитим комбинацијама (уп. *бјеличасѣ*, *бјелушасѣ*, *жућкасѣ*, *зеленкасѣ*, *црномањасѣ*); за боје као: *златан*, *крвав*, *љубичаст* у основи је именица као основни семантички појам. За боје као *блед*, *модар*, *сив*, *смеђ*, *шарен* порекло се може тражити у комбинацији неких других боја, што се, некада, види и у њиховом преводу на немачки или латински језик, код Вука.

4. Десанка Максимовић, како сама каже, учила је природне науке из живота. Шумадија јој је, то је несумњиво, за то пружала изобиље примера. Ту је научила биологију; ту је научила и ботанику и зоологију. Свакако, уз то, ту је она добро научила и све боје које јој је пружала Шумадија. А ни ту она није била ускраћена. Говорећи о дугином мосту, она констатује постојање неколико боја у дугином шплету: „Како је мост [од дуге, А. П.] имао седам колосека, једни

путници су се стали пети *модрим*, други *зеленим*, трећи *жутиим*, а остали *наранџастим*, *црвеним*, *љубичастим* и *зеленомодрим*" (Писма, 270).

Од боја које нам пружа писана реч Десанке Максимовић, указујем на следеће (овде се даје само податак о њиховом постојању, а у наредном одељку указаће се на њихову употребу и могућности њихових везивања за различите појмове):

бели, *беличастии*, *бисерни*, *бледи*, *бледозелени*, *белосивии*;
вишње бојом, или *различка*;
жути, *жућкасти*, *жућкастиозелен*, *жутиозелен*, *жућкастио румени*, *жутиозелен*;
зелен, *зеленомодро*, *зеленкастиих*, *зеленоцрвени*, *зелено-жутиих*, *златним*, *златнастим*;
љубичастиих;
модри, *мрког*, *модрикастио*, *мрачни*, *мутиног*, *модар*, *модрозелени*;
наранџастим;
плава, *плавичастии*, *пиргавих*;
румени, *руменкастиих*, *ружичаста*, *рујни*, *руменожути*, *рубинске боје*;
свејтао, *сиве*, *сјајне*, *смеђи*, *сребранстиа*, *суре*, *смарагдове боје*, *сивозелени*, *свејлопрки*;
тамно, *тамножутиа*, *тамнозелене боје*;
црн, *црвеног*;
шарени.

И овде, као и код Вука, имамо исказане неколике основне боје: *бео*, *жути*, *зелен*, *плав*, *црн*, *црвен*. Остале настају као варијанте наведених или њиховим мешањем (*беличаст*, *белосив*, *жућкаст*, *зеленомодар*, *љубичаст*, *модар*, *мрк*, *мрачан*, *наранџаст*, *пиргав*, *плавичаст*, *ружичаст*, *смеђ*, *сив*, *сур*, *таман*, *тамножути*, *шарен*). То је, управо, слика колористичких вредности које нам пружа природа завичаја наше песникиње. А за нас је овде битно да укажемо на чињеницу да је Десанка Максимовић била кадра да „меша“ ове боје, да њиховим комбинацијама ствара нове и, уз то, да постојећим, у склопу одређених синтагми, даје нове квалитативне вредности. Неке од тих синтагми ми познајемо одраније, неке нам је понудила Десанка Максимовић у својој писаној речи, и, што је значајно, све те комбинације имају свој *raison d'être*. Све те синтагме овде ће се навести, како ради добијања целокупне слике о вредности боја у писаној речи Десанке Максимовић, тако и ради њиховог богатства, а и овде је већ речено да је колористички низ, који попуњава простор између једног колористичког квалификатива до другог, врло неужедначен, тј. простор између појма *црн*, који се налази на крају колористичког низа једнога квалитета, до појма *бео*, који се налази на другом супротном крају колористичког квалитета, не зависи само од њиховог стварног посто-

јања, него то зависи и од наших способности да све те нијансе, све те преливе уочимо и да смо способни да их именујемо. Од тих способности може зависити и број колористичних варијанти. Наиме, појам *жуић* и *жућкасић* јасно исказују квантитативне квалитативе, а они никако нису идентични са појмом *жућкасићозелен*, *жуићозелен*, *жућкасићорумен*.¹

5. Бројне су синтагме у којима је одредбени део неки од придева којим се означава колоричност појма уз који овај придев долази. Тако ту налазимо (наводи се само једна синтагма у којој су исти и регенс и ректум).

а) Уз придев бео/бели²:

по снегу белом (Песме 1, стр. 7), *руицем белим* (12), *круницу... белу* (14), *бела... ружа* (20), *ишрејавица бели* (20), *бели врш* (31), *бео зид* (35), *букве беле* (36), *јесен бела* (36), *беле звезде* (38), *белих облака* (38), *бели силав* (38), *белог буђења* (48), *крила своја бела два* (50), *на белој земљи* (51), *бели дан* (52), *беле раде* (56), *бели скромни двор* (58), *облака белог галије* (70), *белу драж* (73), *бели... иуш* (74), *белу душу* (82), *бели водени цвети* (85), *бела девојка* (85);

бела гнезда (Песме 2, 37), *беле санџе* (69), *дрвџа бела* (78), *бела јушра* (80), *крај белих воћњака* (83), *иушџеви* су опет *бели* (98), *закушак бели* (102);

белог јоргована (Писма, 13), *брада... беља* од осталих (18), *нисам бео* (19), *бело... њеро* (48), *белог... светља* (49), *бео велики орах* (53), *кућа бела* (70), *бели (беле!) лейшџири* (77), *беличасџе* (кашџе, 92), *белом марамом* (94), *као снег је бело* (одело, 94), *беле сасе* (101), *бела койља* (108), *грозд бео* (131), *огрнута белим илашџиом* (133), *бели лабуд* (135), *шума је иосџала бела* (142), *земља је иосџала бела* (142), *кров је иосџале* (142), *беле ирегаче* (166), *белим ирахом* (167), *снежно белих (цветџова, 180), белог цветџа* (185), *беле јелене* (255), *белим ђубама* (240), *белих... ишџкица* (303), *белосивим иегама* (311).³

Неке од наведених синтагми срећемо у свакодневном животу (*бели снег*, *рубац бели*, *ружа бела*, *кућа бела...*), неке опет, тешко ћемо срести ван песничких творевина (*ишрејавица бели*, *јесен бела*, *бели силав*, *белог буђења*, *белу драж*, *белу душу*, *бела гнезда*, *бела јушра*, *белих воћњака*, *закушак бели*, *бео... орах*, *бела койља*, *шума... бела...*), а ни таква једињења, регенса и ректума, нису без свога основа. Макар то било и у песничкој машти. У сваком случају, овакво

¹ Може бити разлика у начину писања ових појмова: заједно, са цртицом или као две речи. Семантичка компонента је идентична. Или би требало да је тако.

² Подаци се узимају из: *Песме*, Београд 1924, овде: Песме 1; *Изабране ђесме*, Београд 1972, овде: Песме 2; *Писма из шуме*, Нолит, Београд 1969, овде: Писма.

³ О оваквим синтагмама у писаној речи Десанке Максимовић и код Љубице Ђорђевић: *Песничко дело Десанке Максимовић*, Филолошки факултет Београдског универзитета, Монографије, књига XLV, Београд, 1973, стр. 278–279.

повезивање именица и придева може бити плод само бујне песничке маште, а у тим тренуцима, тренуцима песничких надахнућа, и долази до језичког обогаћивања, до језичког стварања. Истина, понекад ту и не мора да буде увек примаран колористички ефекат. Боја се ту јавља као једна од лепших особина појма о коме је реч. Управо, ту може бити у питању примарна семантичка компонента *белине*, *чистиоће*, па смо према: *бели снег*, *бела ружа*..., где уз колористичку компоненту иде и компонента изразите чистине, добили и синтагму *бела јуџира* тј. *чиста јуџира*, јутра без ичега што им одузима те квалитете. Или, *бела душа*, *бела буђења*, *бела драж* где преовлађује компонента чистоте, невиности... У оваквим синтагмама колористичка компонента се не схвата материјално. Није ту примарно значење обојености појма уз који долази придев *бео/бели*. Ту се појам обојености схвата у духовном смислу, придев *бео/бели* има ту преносно значење. А колико је могуће створити оваквих синтагми, то зависи од оних који такве појмове стварају. За онога који сва своја језичка грађења заснива на конкретном свету, број таквих синтагми не мора бити изразито велик. За онога, пак, који може „да плови по облацима“, тај број је неограничен;

б) Уз придев *зелен/зелени*:

зеленом гнезду (Песме 1, 25), *зелен-коњици* (28), *зелени сумрак* (39), *зеленом длану* (39), *у сунџон зелен* (40), *очи као њролеће зелене* (40), *око брега зеленог* (49), *зеленог кукурека* (70), *зелене њомрчине* (88), *ловора зелена* (96);

кроз гране зелене (Песме 2, 19), *виџез зелени* (37), *зелене сџоје* (37), *зелене њројске змије* (37), *зелени дан* (37), *зелене казаљке часовника* (69), *са реке зеленог духа* (70), *гране... зелене* (85);

зелени двор (Писма, 10), *зелена... грана* (12), *зелен храсџ* (13), *зелени њласџ* (13), у оном *зеленом фишеку* од лишћа (18), он се *њре-лива у... зелено* (19), *зеленој чистиџини* (36), *Зеленом Реџићу* (47), *зелен реџ* (51), *зеленом доламиџом* (54), *кроз зелену њољану* (60), *сред горе зелене* (71), *Зелени Борнео* (65), *мале зелене кромџирове уши* (116), *у зелене колибиџе* (116), *крај зелених обала* (122), *млада зелена биљка* (124), *зелен бршљан* (124), *кроз зелене њределе* (126), *зелену њраву* (136), *мале зелене замейџке* (186), *зеленим... колосеком* (270), *у зеленом... огрџачу* (348), *зелени сунџобран* (351);

Уз овакве синтагме имамо још и: десетак *њлодова зеленожужџих* (186), *обасјано зеленкаџиџом свейлоџићу* (203), *бледозелене свейџиџе* (204), *огрџица зеленомодроџ њерја* (227), *били су зеленкаџиџе и сиве боје* (254), *пун је зеленкаџиџих зауџака* (255), *зеленкаџиџе мехуре* (255), *зеленило шума ће учинити још зелениџим* (269), *зеленомодрим* (270), *сивозелену хаљину* (303), *жужкаџиџозелено одело* (304), *са жужџозеленим шеџиџром* (348), *модрозелене њраве* (Прадевојч., 52), *џамнозелене* (исто).

Овде су интересантне синтагме као: *зелени сумрак*, *зеленом длану*, *зелен сунџон*, *зелене њомрчине*, *зелене сџоје*, *зелени дан*, *зелене*

казаљке, зеленом фишеку, зеленој чистици... где имамо везивање придева зелен уз појмове које, иначе, не одликује зелена боја. Тешко је, наиме, замислити *зелени сумрак, зелену ђомрчину*. Али, песничкој машти и то је дозвољено. И ту се боја одређених предмета, одређене средине, преноси и на појмове који, у стварности, не знају за такву колоричност. Сумрак, као и помрчина, одликује се, управо, црном бојом, као што се дан може карактерисати својом белином, својом чистотом; а чистина, исто тако, може да буде окарактерисана својом прозирношћу, тј. својом белином. Песникиња овде узима појам *зелен* као појам *лејога, ђрозирног, белог, чистог*. Такав утисак може да нам пружи *зелено ђоле* у ране јутарње часове маја. Таква јутра, несумњиво, Десанка Максимовић је памтила и носила у своме сећању. И као што морнари, као што људи са обала Јадрана, носе у својим успоменама чисто море, море које карактерише бескрајност и плаветнило, које може да се прелива и у зелену боју, тако и људи из предела које карактеришу поља и шуме, могу да све то доживљавају не само у бојама које су ту стварност, него и у бојама које њима у одређеним временима могу бити лепше и пријатније. Према томе, богатство синтагми везаних за придев *зелен* у писаној речи Десанке Максимовић одраз су и њене песничке маштовитости, а и утисака које је она носила из свога завичаја. Колико су те боје биле богате и варијантски неједнаке, говоре и њене комбинације зелене боје са неком другом бојом: *бледозелен, зеленмодрог, сивозелену, жућкасто-зелено, жућкозеленим...* Овде се полази од могућности комбинација боја на равни коју чини колористички низ од апсолутног краја једне *зелене*, до апсолутног краја друге — *жуће, сиве, модре*. Колико ће ту бити тих варијаната, то зависи од наше маштовитости и способности да то искажемо.

в) Уз придев *йлав/йлави*:

љубичицу йлаву (Песме 1, 10), *с йлаве косе* (10), *даљине йлаве* (12), *сенке брестџа ййхо се йлаве* (36), *два йлава... цветџа* (49), *йлави се... неба свод* (73), *река... се йлави* (73); као и: *йлавичастџи брег* (86); тим *очима... йлавим* (63);

йчела йлава (Песме 2, 63), *йлавих маслина* (87), *йланине йлаве* (95), *исход свода йлавог* (101), што су некад били *деца, нежна и йлава* (102);

балони се... йлаве (Писма, 82), *йлаве љубичице* (93), *йлавом марамом* (94), *мараме йлаве* (95), *йлави округли шкриљац* (171), *йлавих ййачкица* (303).

г) Уз придев *жуџи/жуџи*:

жуџи... сунцокреџи (Песме 2, 23), *вечер жуџа* (37), *очима жуџим* (63),

жуџо лишџе (Писма, 68), *кељ опет одвећ жуџи* (76), као *сунце жуџу* (83), *балони... се... жуџе* (82), као *месец жуџи* (84), да се још са пута види *боја жуџа* (93), у новим *жуџим шеширима* (93),

велико жутио око (124), леп жутии цвети (129), по цветићу жутиу (131), жутии чешаљ (136), за сеницом жутиом (165), од жутиог и белог цветиа (185), сукње (су) биле модре и жутије боје (240), Како је мост имао седам колосека, једни путници су се стали пети модрим, други зеленим, трећи жутиим... (270), пуну жутиих... шапкица (303), жутије или црне мраве (306).

Ту и: жућкастио румени шийак (185), зелено-жутиих (186), жућкастиих очију (240), жућкастиозелено одело (304), са жутиозеленим шеширом (348), жућкастио млеко (129).

Ту је битан наш утисак: која боја даје основни тон датом предмету, према томе се даје и назив тој боји. Свакако, постоји разлика између жутиозелене и зеленожутије боје. Могуће је да се полази од квалитативне средине (жутио-зелен : зелено-жути).

д) Уз придев црвен/црвени:

црвена сока (Песме 1, 28), цвети црвеног црца ситног (Песме 2, 25), црвена крестница (Писма, 47), балони се црвене... (82), црвено бабино уво (95), црвена ружа (124), црвене жеравице (169), испод црвене обрве (227), црвеним (колосеком, 270), хаљину... црвених шапкица (303), под црвеним оклојом (306), црвени звоник (310).

ђ) Уз придев румен/румени:

кад дан је час румен (Песме 1, 7), звезде... румене (6), цветиће румено дани (14), у руменом цветиу (84), румени ојисјај (85), румени ируи (91), румени маков цвети (98);

дан је час румен (Песме 2, 17), врбов румени ируи (28), траже румене сирудове корала (58);

суседска деца су... руменела се (Писма, 75), своју румену ушну шкољку (90), у руменом огришачу (105), У сваком руменом коралном листићу (125), свој румени град (126), румени, хлебе, румени; румене венчиће (170), румени... као јагоде (186), светлуцали(су)... румено (292), три румене сестрице (351), А била је тако румена (мала богиња шуме) као сестре јагоде (353), румен цветија још руменијим (269);

руменкастије, оштре маказе (303), руменкастиих гљива (129);

е) црн/црни имамо у синтагмама:

црни бодљикави ирн (Песме 1, 20), облак црн (58), међ свим тим очима многим: плавим, црним и жутим (63),

сумње једро црно (Песме 2, 38), сјоје... се... црне (80), благог црног грања (81);

као црни ирн (Писма, 13), нисам црн, нисам бео (19), црна ийица (41), његово црно лице (70), Зидови... беху шако црни (71), мрак... црн (71), црни... бауци (71), у црним гранама (227), црни лейезастии реј (227), са црним зеницама (240), ишарано црним иругама (304), жуте или црне мраве (306), црних облака (321).

ж) Уз придев *шаман/шамни*:

шамно моје срце (Песме 2, 38), *косу ми шамну у лице баци* (исто, 44);

река шамножуша (Писма, 322);

з) Уз придев *мушан/мушни*:

преливао се мушним /сребром/ белих облака (Песме 1, 38), *хте-ла би до мушног Сушра* (исто, 44), кроз многе *мушне дане* (Песме 2, 59);

и) Уз придев *мрк/мрки*:

од погледа мрког (Песме 1, 82), *мрки као буков жир* (Писма, 186), *закићених мрким звездастим цветом* (исто, 186); *светломрки* (инсекти (Прадевојчица, 51);

јавља се и мркли:

летимо по цео дан/ до мрког мрака (Писма, 34).

ј) Уз придев *сив/сиви*:

све до у сушон сив (Песме 1, 53), *хватај у недра сенки сиве голубове* (Песме 2, 44), *Ако дође сив | сав ће бити сив | биће сив и бео* (Писма, 13), *били су зеленкасте и сиве боје* (исто, 254);

к) Уз придев *блед/бледи*:

месец блед (Песме 1, 12), *с бледог неба* (исто, 51), *Прозор ми је застро блед, лелујав лик* (Песме 2, 84), а ови *малишани су бивали све блеђи* (Писма, 75).

л) Уз придев *ружичаст*:

она што ме је *ружичастом* руком повела (Песме 1, 77), и са мало *ружичастог/ навези их конца* (Писма, 92), *дивља ружа се китила ружичастим кружним звездама* (исто, 185), *ружичастог око-врајника* (исто, 349).

љ) Уз придев *љубичаст*:

Како је мост имао седам колосека, једни путници су се стали *пети модрим, други зеленим, трећи жути, а остали наранџастим, црвеним, љубичастим и зеленомодрим* (Писма, 270), и *була опасана сунчевим љубичастим зраком* (исто, 353); *љубичаста саса* (исто, 12).

м) Уз придев *шарен/шарени*:

и мртво паде безброј | *љупких, шарених глава* (Песме 1, 27), *змајеве шареног чела* (исто, 32), само једна *збрка | шарена и чудна*

(исто, 33), *тшца шарена* (исто, 47), *људи и жена шарена груја* (исто, 62), *шарени шљунак* (исто, 78), *шарено коло* (Песме 2, 95), *шарена срца од колача* (Писма, 81), *око неке шарене шайре* (исто, 81), *сав шарени свей* (исто, 126).

н) *Сребрн/сребрни* налазимо у синтагмама:

да угледамо | *тица сребрна крила* (Песме 1, 14), у *смех сребрних река* (исто, 70), и *сребрни' тшца лет* (Песме 2, 39), по *једној од сребрних тшца* (Писма, 105), *жубор малих сребрних йойока* (исто, 181), *сребрне дворове* | и *сребрне гране* (исто, 222), на *сребрну кулу* (исто, 223), *птице сребрних йера*; *сребрн дрвљаник*, *сребрне иверке* (исто, 225); уп. и: као извор бистро и *сребрнасто* (Песме 1, 82).

њ) Са придевом *злайан/злайни*:

Свега девојка једна | *злайног округлог ока* (Песме 1, 28), *злайна звезда* (исто, 56), у *злайном сшогу* (Песме 2, 71), у оделима *од злайног брокайша* (Писма, 104), уп. и: *дизале главу према злайнастој шачки* (исто, 283).

о) Придев *рујни* имамо у примеру:

свуд жут и модар, љубичаст и рујни йожар расте (3, 150).

п) Придев *румен уз жсуј* имамо у:

и носе *барјак руменојсуји* (3, 179).

р) Уз придев *шаман*: *тече река шамнојсуја* и *хучна* (Писма, 322).

6. Наведени примери јасно упућују на закључак да је Десанка Максимовић имала у своме спектру повећи број различитих боја. Без сумње, њена родна груда јој је помогла да све те нијансе уочава и носи у своме речнику. А светлост њене Шумадије омогућавала јој је да потврди закључке Леонарда да Винчија који каже: „Od boja iste bjeline ona će se pokazati bjeljom, koja bude na tamnijem polju, a crna će se pokazati mrkljom koja bude na polju veće bjeline. A crvena će se očitovati vatrenijom kad bude na žućem polju; i tako će djelovati sve bolje okružene svojim pravim protivnim bojama“ (Leonardo da Vinci, Quadrifolium, Biblioteka Zora, Zagreb 1981, стр. 64, в. и на стр. 80 и 92). На светлом простору Шумадије могу се нијансирати различите боје, а да би те нијансе постале наше, да би оне живеље са нама, морамо их добро и разликовати и запамтити. Никакве школе и књиге ту нам не могу бити учитељи. За оне које карактерише далтонизам, многе нијансе, које нам нуди природа, остају непримећене. Уочити разлику између *црвеног*, *руменог*, *црвенкастог*, *руменкастог*, *ружичастог*, *жућкасто-руменог* и сл. могу само они који од малих ногу другују

са бојама које нам нуди природа. Десанка Максимовић је припадала таквој групи људи.

7. Да укажем још и на чињеницу да на списку боја које нам нуди писана реч Десанке Максимовић налазимо 53 њихове нијансе. Није искључено да је нека и превиђена. То је, свакако, позамашан број на коме може многи од нас да позавиди нашој песникињи. Додајмо уз ово да на списку боја које нуди Вуков Рјечник налазимо 80 њихових варијанти. Али, и то треба знати, у питању је речник једнога језика и он може да обухвати и нијансе боја које имају дијалекатски или локални карактер (уп. *обрашљив, овлашћан, ал, алвајћан, баљав, баљаст, бјелушаст, вишњикаст* и сл.). А колико један писац може да носи у своме речнику боја и њихових варијантних вредности лепо показује Исмет Смаиловић у опису језика Хасана Кикића. Кикић је, наиме, имао и сликарског талента. А та његова урођена особина уродила је богатство боја које је он уносио у своју писану реч. На списку који даје Смаиловић налази се 119 боја и њихових варијанти. Без сумње позамашан број. Могуће је да неке од њих нису обичне и да их је створио или поседовао сам писац. Такве би биле и ове: *бисераста, црнгараста, црнокрава, црвеноцрна, гараста, гримизноцрвена, илова, јейкозелена, модромасна, мркосура, мушозелена...* Смаиловић указује на то да код Кикића шароликост, овако велику, вредности боја налазимо само у романима, не и у приповеткама. А све то показује колико је овај писац, Хасан Кикић, био обдарен сликарским даром и, као такав, способан да нијансира вредности боја света који га окруживао (исп. Ismet Smailović, *Jezik Hasana Kikića*, Glas, Banjaluka 1979, стр. 149–158). Мада је број боја које нам нуди писана реч Десанке Максимовић мањи од онога који налазимо код Кикића, и њен списак је повелик. И он нам говори да је наша песникиња била не само рођени песник него и рођени сликар. Треба признати да списак од 53 боје, што не искључује и још неку која овде није унесена, јасно говори да је Десанка Максимовић не само добро познавала флору и фауну свога завичаја него и све њихове карактеристике, укључујући, наравно, и њихову боју.

Résumé

Asim Peco

LA RICHESSE DES COULEURS DANS LA LANGUE ECRITE DE DESANKA MAKSIMOVIĆ

La langue écrite d'un littéraire offre souvent une richesse des mot inconnus ou peut connus. Cela est la caractéristique de la langue écrite de Desanka Maksimović. Ce texte représente un sommaire des éléments lexiques lesquels notre poétesse nomme les couleurs de différents objets et personnes. L'auteur remarque les problèmes qui concernent cette part du monde qui nous entoure, ainsi que les couleurs marquées dans le Dictionnaire de Vuk Karadić de 1852.